

enim circiter ccc, ut universale concilium totius Occidentis dici possit, ait G. Cave in fine viii sæculi). Numerus enim ingens interventientium, vel constitutionum plenitudinis nomine tunc temporis appellabatur. Tomo I Capitul., addit. II, c. 28, circa finem: « Quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem consacerdotum nostrorum habuimus, ideo hæc consideranda distulimus. Et Tomo II Capitul. Caroli Calvi an. 846, tit. vii, in villa Sparnaco: « Plenitudo autem capitulorum quæ in plenitudine synodali actionum habentur... ita per loca continentur. »

Reservato per omnia juris privilegio summi pontificis. Quamquam in concilio Francofordiensi interfuisse Theophilactus et Stephanus legati Adriani pontificis, nihilominus ad validitatem et robur, ut concilii definitionibus sedis Romanæ et papæ auctoritas accederet, expetebat Paulinus. Neque enim Ecclesia et concilium supra pontificem, sed pontifex est supra concilium et Ecclesiam; sicut non membra super caput, nec oves super pastorem, nec sponsa super sponsum; sed caput super membra, pastor super gregem, sponsus super sponsam positus est. Auli tantummodo quod dicat Damasus pontifex, et cum eo Valerianus, quem Aquileiensem credimus, ceterique advocati in causa Auxentii Romam episcopi, quorum nomine episcopis catholicis per Orientem constitutis epistola ex concilio Romano n data est. Obstantibus enim numerum episcoporum Arimini congregatorum contra statuta Nicæni concilii, sic papa reponit. « Neque enim præjudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum qui apud Ariminum convenerunt: cum constet neque Romanum episcopum, cujus ante omnes fuit expetenda sententia, neque... huiusmodi statutis consensum aliquem commodasse. » Huius facti et epistolæ meminit etiam Somenus, lib. vi, cap. 23.

§ XIV.

Juxta evangelicas et apostolicas canonicasque regulas. Regulæ, in Evangelio et Apostolo desumptæ, quæ vetant, saltem indirecte, clericos arma sequi, afferuntur ibi a Paulino. Quibus adde quod dixerat Dominus Petro, Matth. xxvi, 52: *Converte gladium tuum in locum suum.* A quo loco sanctus Thomas 2-2, q. 40, art. 2, sic arguit: « Petro in persona epi-

scoporum et clericorum dicitur Matth. xxvi: *Converte, etc.*; non ergo licet eis pugnare. » Sanctus quoque Bernardus scribebat Eugenio pontifici, lib. iv de Consideratione. « Quid tu de novo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es ponere in vaginam? » Inter canonicas vero sanctiones, quæ clericis arma tractare prohibentur, quas habet Gratianus 23, q. 8, Decr. parte II, insignis est illa concilii Toletani II, cap. 45, sub Sisenando, *de clericis qui arma sumpserint vel sumpserunt*, videlicet ut hac in re delinquentes reperti, amisso ordinis sui gradu in monasterium penitentiae contradantur. Quædam editiones habent: *perenniter penitentiae contradantur.* Concilium vero Meldense, c. 37, *Canonum contemptores* clericos arma ferentes appellat. Sic enim ait: « Ut quicumque ex clero esse videntur, arma militaria non sumant, nec armati incedant... Quod si contempserint, tanquam *sacrorum canonum contemptores* et ecclesiasticæ sanctitatis profanatores proprii gradus amissione multentur, quia non possunt simul Deo et sæculo militare. » Concilium hoc, quod anno 845 habitum est, videtur ex his ultimis verbis hausisse argumenta ex ratione allata a Paulino, qui dixit: « Nemo sibi blandiatur quod utrumque possit et Deo et mundo servire. »

Supplicandus est. Barthius: *supplicare* aliquem phrasim hujus generis auctorum. Sic ille.

Et vere. Nam apud Latinos cum dativo usurpatur, ut notum est. Peculiarem quamdam significationem habet apud auctores infimæ Latinitatis: est enim *se alicui honoris gratia inclinare.* Usus antiqui Cistercienses, cap. 71, apud Ducange in V. *supplicare.* « Dum vero ambulant, humiliter incedant, et discoperto capite *supplicantes* invicem obviando. Quod si abbati obviaverint, divertant se in partem *supplicantes* ei. » Sed et Latini pro *adorare* usurparunt. Suetonius de Augusto in eundem, c. 93: « Caium nepotem, quod Judæam præterveliens apud Hierosolimam non *supplicasset*, collaudavit. »

Vicariam retributionem. Barthius: *Vicarium* est quod vicissim refertur. Talia si nos nimis diligenter prosequimur, scire velim censors nos tum otiosos fuisse: ineleganter autem occupari, qui ad serium examen lusus nostros vocant. Sic claudit Barthius. Vide tamen notata a nobis in concil. Altinen. epistola n, 37 et 38.

15 SANCTI PAULINI

PATRIARCHÆ AQUILEIENSIS

EPISTOLA AD HEISTULFUM.

Ex ms. codice Rhemensi collato cum cap. 40 lib. vi *Decretorum Burchardi Wormaciensis Ecclesiæ episcopi.*

Incipit epistola Paulini patriarchæ Foro-Julienſis, edita in loco celebri nomen Franconofurt, in synodo magna, contra Felicem hæreticum, de Heistulfo, qui uxorem suam occidit causa adulterii propter unius testimonium.

Admonere te cum lacrymis et multo gemitu crudeliter infelix homicidium perpetrasti. Nam occidisti uxorem tuam partem corporis tui legitimo tibi matrimonio sociatam, sine mortis causa, non

VARIANTES LECTIONES

EX PITHOEANA EDIT.

Curamus, ita Grat.

Heistulfe, ita et Gratianus.

tibi resistentem ^a, non insidiantem quocunque ^b modo vitæ tuæ. Non invenisti eam cum alio viro nefariam rem facientem, sed incitatus ^c a diabolo, impio inflammatus furore, latrocinii ^d more atrocibus eam gladio tuo, crudelior omni bestia, interemisti [atrocior et crudelior a. b. eam. g. t. interemisti. *Ex Labb.*]. Et nunc post mortem ejus addis iniquitatem super iniquitatem, filiorum tuorum improbe ^e prædo, qui matri non pepercisti, et ideo ^f filios tuos orphanos ^g esse fecisti, inducere vis ^h super eam mortis causam post mortem per unum homicidam et reprobum ⁱ testem, cum ^k nec secundum Evangelium ^l, nec ulla divina humanaque lex unius testimonio etiam idonei ^m quempiam condemnat vel justificat [incusare vis mortuam. Hæc nec *Evang.* concedit, nec u. d. h. lex ut u. t. etiam idoneo aliquis condemnatur et justificetur. *Ibid.*]. Quanto magis per istum flagitiosissimum et tam ⁿ scelestissimum nec illa debuit viva condemnari, nec tu poteris ^o post ejus mortem excusari: prius causa criminis subtiliter in veritate ^p fuerat investiganda, et tunc, si rea ^q fuisset inventa, secundum legis tramitem, debuit excipere ^r ultionis vindictam. Nam etsi verum, quod absit, fuisset, sicut adulter ille mentitus est, post octo ^s annos pœnitentia ^t forsitan ^u peracta dimittere eam per approbatam causam poteris si voluisses: occidere eam ^v tamen nullatenus ^w debuisses. Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed ut convertatur ad pœnitentiam et vivat. Idcirco placeat tibi concilium nostrum, et fac hoc quod tibi melius et levius videri potest, miserere animæ tuæ, ut non sis tuus ^x tibimetipsi homicida. Quapropter ^y homicida, rogamus te, relinquere hoc malignum sæculum [Duo consilia proponimus tibi: accepta tecum deliberatione duorum, elige magis quod placeat: et miserere animæ tuæ, et tu hic in isto angusto tempore positus. *Ibid.*], quod traxit te ad tam immanissimum peccati facinus. Ingredere in [in *Grat. deest*, in] ^z monasterium, humiliare sub manu abbatis, multorum [et multorum, *Grat.*] fratrum precibus adjutus ^{aa}. Observa cuncta simplici

A animo quæ tibi fuerint [*Ed. Labb. add.* ab abbate] imperata, si forte ignoscat ^{ab} infinita Dei bonitas peccatis tuis, et refrigeret animam tuam, priusquam crucieris perpetuis flammis. Hoc tibi levius et melius esse certissime scias [istud consilium ut certissime scias levius et salubrius est, ut sub alterius custodia lugeas deßenda peccata. *Ed. Labb.*]. Sin autem pœnitentiam publicam in domo tua permanens, vel in hoc mundo vis agere ^{ac}, quod tibi gravius et durius esse certissime scias [istud consilium ut certissime scias levius et salubrius est, ut sub alterius custodia lugeas deßenda peccata. *Ed. Labb.*]. Sin autem pœnitentiam publicam in domo tua permanens, vel in hoc mundo vis agere ^{ac}, quod tibi gravius et durius esse certissime scias non ^{ad} dubites, ita ut agere debeas te exhortamur. Omnibus diebus quibus vixeris ^{ae} pœnitere. Vinum ^{af} et omnem siceram ^{ag} non bibas ^{ah}. Carnem ^{ai} nullo unquam tempore ^{aj} ullam quamlibet comedas præter [*Grat.*, præterquam] ^{ak} Pascha et diem Natalis Domini. In pane et aqua et ^{al} sale pœnitere ^{am} [*Grat.*, pœnit. age] ^{an}. In jejuniis, vigiliis et orationibus atque eleemosynis omni tempore persevera. Armis ^{ao} nunquam cingere, nec ^{ap} causa in quolibet loco litigare ^{aq} præsumas. Uxorem nunquam ^{ar} ducere, nec concubinam habere [*Grat.*, concub. non hab.], nec adulterium committere ^{as}. In balneo nunquam lavare ^{at} ^{au}: in conviviis lætantium nunquam te miscere ^{av}. In ecclesia segregatus ab aliis Christianis post ostium et postes te similiter ^{aw} reponere. Ingredientium et egredientium te ^{ax} suppliciter orationibus commendare [*Grat.*, commenda te.] ^{ay} A communione sacri corporis ^{az} et sanguinis Christi cunctis diebus vitæ tuæ indignum te existimans ^{ba} abstinere. In ultimo tamen exitu vitæ tuæ die pro viatico ^{bb}, si merueris ut sit qui tribuat, tantummodo venialiter ^{bc} ut accipias tibi concedimus.

Sunt et alia multa quæ tibi durius et satis acrius erant juxta tam ^{bd} magnum pondus peccati, infelix, adjicienda: Sed si hæc omnia quæ ^{be} supra misericorditer dicta sunt, perfecto corde Domino auxiliante feceris et custodieris; confidimus de immensa ^{bf} Dei clementia remissionem te tuorum habiturum peccatorum et secundum ^{bg} boni justique pastoris imperantis jussionem resolvit te [*Grat.*, resolvit te] sancta Ecclesia ab hoc vinculo peccati in terris, ut sis per ipsius gratiam, qui eam sanguine suo acqui-

VARIANTES LECTIONES

EX PITHŒANA EDIT.

- ^a Quoquo, ita et *Grat.*
^b Concitatus, et *Grat.*
^c Latronum, et *Grat.*
^d Et filios, et *Grat.*
^e Testem incusaveris mortuam, et *Grat.*
^f Quoniam nec *Evangel.*
^g Idoneo, et *Grat.*
^h In scelestum, et *Grat.*
ⁱ Nec a te post ejus mortem accusari, et *Grat.*
^k Subtil. erat investig. *Grat.*
^l Si ita fuisset, et *Grat.*
^m Accipere, et *Grat.*
ⁿ Post septem, et *Grat.*
^o Pœnit. peracta. *Grat.*
^p Tamen eam nullatenus debuisti, et *Grat.*
^q Tu homicida.
^r Relinque quapropter te rogamus hoc malum sæculum, et *Grat. sic.*
^s Adjutus observa, et *Grat.*
^t Agere [quo] pejus tibi et durius et gravius esse

- D non dubites] ita ut agere debes exhortamur, et *Grat.*
^{aa} Quibus pœnitere debes, et *Grat.*
^{ab} Bibes, et *Grat.*
^{ac} Nullo unquam tempore comedas, et *Grat.*
^{ad} In Pascha, et in die N.
^{ae} Pœnitentiam age.
^{af} Nec in quolibet loco, et *Grat.*
^{ag} Committere audeas, et *Grat.*
^{ah} Laveris, et *Grat.*
^{ai} Te misceas, et *Grat.*
^{aj} Humiliter te reponere.
^{ak} Egredientium suppliciter.
^{al} Communionem corpor. et sang. Domini c. d. u. t. i. te existimes, et *Grat.*
^{am} Pro viat. si sit qui tribuat, et *Grat.*
^{an} Juxta magnum, et *Grat.*
^{ao} Quæ tibi misericord. supra dicta sunt, et *Grat.*
^{ap} Et secundum dictum justii bonique pastoris resolvere sancta Ecclesia ab hoc vinculo.

avit, solutus in cœlis. Sin autem [Grat., si autem] aliter feceris, et sanctæ matris Ecclesiæ tam salubrem admonitionem despexeris, ipse tibi sis iudex, et in laqueo^a diabolico inrotitus permanebis. Sanguis [Grat., et sanguis] tuus super caput tuum. Nos alieni a consortio tuo pro aliorum filiorum Dei salute, ipso opitulante, omni sollicitudine intenti^b in nitimur desudare, et Domini attentius misericordiam quotidie implorare. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in trinitate perfecta, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(*Quæ sequuntur apud Burchardum fusiora sunt ut ibi. LABB.*) Secundum autem consilium tale est. Arma depone, et cuncta sæcularia negotia dimitte. Carnem et sagimen omnibus diebus vitæ tuæ non comedas, excepto uno die Resurrectionis Domini, et uno die Pentecostes, et uno die Natalis Domini: cæteris temporibus in pane et aqua et interdum leguminibus et oleribus pœniteas in jejuniis, in vigiliis, in orationibus, et in elemosynis perseveres omni tempore. Vinum medosum et mellitam cervisiam nunquam bibas nisi in illis prædictis diebus. Uxorem ne ducas, concubinam non habeas, adulterium non facias, absque spe conjugii perpetuo permaneas. Nunquam te laves in

balneo, equum non ascendas, causam tuam et alterius in conventu fidelium non agas; in conviviis lætantium nunquam scedeas, in ecclesia segregatus ab aliis Christianis post ostium humiliter stes, ingredientium et egredientium orationibus suppliciter te commendes, communionem sacri corporis et sanguinis Domini cunctis diebus vitæ tuæ indignum te existimans: in ultimo termino vitæ tuæ pro viatico, si observaveris consilium, ut accipias tibi concedimus. Sunt et alia multa duriora, quæ tibi juxta pondus tanti facinoris essent adicienda: sed si hæc omnia quæ supra misericorditer dicta sunt, perfecto corde Deo auxiliante perfeceris et custodieris, confidimus de immensa Dei clementia remissionem tuorum peccatorum habiturum, et secundum boni justique pastoris imperium, resolvat te sancta Ecclesia ab hoc vinculo peccati in terris, ut per ipsius gratiam, qui eam suo sanguine redemit, sis solutus in cœlis. Sin autem aliter feceris, et sanctæ matris ecclesiæ salubre consilium despexeris, ipse tibi sis iudex, et in laqueo diaboli, quo irretitus teneris, maneas, sanguisque tuus sit super caput tuum.^b Nos alieni a consortio tuo: et sub indissolubili anathemate permaneas, donec Deo et sanctæ Ecclesiæ satisfacias.

VARIANTES LECTIONES.

EX PITHŒANA EDIT.

^a Laq. diaboli, et Grat.

^b Sollicitudine nitimur desudare, et Grat.

IN EPISTOLAM AD HEISTULFUM NOTÆ.

PRÆFATIO.

Epistola hæc non est Stephani V papæ, ut Gratianus ait c. 33, q. 2, c. *Admonere*; qui sicut in aliis non raro errat, ita et hoc in loco, sed Paulini patriarchæ Aquileiensis. Quod et asserit Burchardus vetustior Gratiano, imo et Ivone ipso, canonum collector. Hoc nos docuit animadversio posita in calce hujus canonis in editioe Gratiani Pithœana, sicut et quæ posita est in fronte ab eodem Pithœo, cum dicit: *Imo Paulinus Forojuliensis episcopus ad Heistulfum an. 794 in Germania*. Quod et advertit Morinus, de Sacram. Pœnit. lib. vii, c. 7, n. 10. Sed et editio Labbeana Conciliorum ex ms. codice Rhemensis Paulinum auctorem agnoscit, atque editam ex concilio Francofurtensi contra Felicis hæresim coacto; ita ut nullus in hac re dubitationi locus amplius reliquatur. Hæc illa est quam Hincmarus Rhemensis episcopus sententiam vocat de uxoricidis, quam sibi mitti rogabat Vulfadus Biturigenis archiepiscopus, ut testis est Flodoardus Histor. Rhem. lib. iii, cap. 21, recensens illustres viros quibuscumque epistolarum erat Hincmaro consuetudo: *Vulfado, ait, Biturigen. archiepiscopo, de his qui incausulte uxores suas interficiunt, sententiam Paulini, quam sibi mitti petierat, scripsit*. Vulfadus hic ille est cujus ordinationem Hincmarus reprobabat, quia facta ab Ebone olim archiepiscopo Rhemensis, sed exactorato. Quam tamen comprobant nonnulla concilia Gallicana, ut Suessionen. iii et Trecense, et pontifices Nicolaus I et Adrianus II, qui et ratam habuit electionem Vulfadi in archiepiscopum Bituricensem factam, etsi quæstione nondum sopita, a Carolo Calvo. Similitates tamen inter eos nullas fuisse hæc mutuarum epistolarum missitatio satis comprobat; et opinionis fuisse contentionem, non

C cordis; iudicii, non voluntatis. Prudenter autem Vulfadus ab Hincmaro sententiam de uxoricidis Paulini expetebat. Nemo enim peritiam sacrorum canonum tunc temporis Hincmaro anteibat; nemo in controversiis matrimonialibus definiendis juris consultior habebatur, quod vel sola causa divortii Lotharii et Teutbergæ manifesto evincit: ita ut quæ in hujusce juris factique quæstionibus oriri in dies difficultates potuissent, et veterum canonum doctrina factorumque exemplis roborari vel infirmari debuissent, id ab doctissimo expertissimoque Hincmaro jure meritoque Vulfadus censuerit esse petendum. Cæterum quia caput hoc in decretis Glossator, ut assolet, illustrare conatur, glossam ejus dare optimum duximus. Verum quia epistola conferta est exquisitis eruditionis capitibus non levi manu ea tractanda censuimus, sed notis fusioribus pro re nata illustrare, lectorem adpreccantes ut conatus nostros æqui bonique faciat.

^a *Admonere*. Glossa: Hug. sic ponit hunc casum: Iste Heistulfus uxorem suam interfecit, et post mortem ejus eam de adulterio accusabat: volens filios quos ex illa habuerat, ostendere esse adulterinos, et ita indigno successione paterna: et ad hanc excusationem inducebat unum solum testem homicidam et adulterum.

Primo ergo papa redarguit eum de morte uxoris. Postea notat eum de tribus: scilicet quia post mortem ejus illam accusabat; quia per unicum testem, et eum reprobum et criminosum. Postea ostendit ei quam pœnitentiam debeat agere, et ponit in ejus opinione [*Forte optione*] an in monasterio vel extra velit agere pœnitentiam. Hactenus Glossa.

¹⁷ Pergit Glossator, et bona fide Gratianum secutus affirmat auctorem epistolæ Stephanum V papam fuisse